

izbacuju *t* pa postaju *počeci*, reklo bi se da se pridržavaju novosadskoga pravopisa. I u Anić-Silića dopuštena je *pogrješka* (uz *po-grešku*) i dopušteni su *početci* (uz *počeci*). Za sastavljeno *neću* moglo bi se reći da je Anić-Silićevsko, međutim i tu lektori postupaju kojekako, jednom ostave *ne ću*, a drugi put sastave u jednu riječ.

Prema tomu, koje se pravopisne norme pridržavaju Matičini lektori? I zašto prepravljaju autorske tekstove? Je li riječ o pravopisnom neznanju ili pravopisnoj nedobronamjernosti. Naime, ako lektorsko pero čitateljima skriva sve autorske *ne ću*, *pogrješke* i *početci* onda će čitatelji smatrati da se

ti oblici i ne potvrđuju u upotrebi jer u ruke dobiju lektorski tekst, a ne autorski. Kada bi lektori propustili autorske oblike, i slika koju čitatelji imaju o odobrenim i preporučenim pravopisnim rješnjima bila bi ipak drukčija. Znalo bi se da se *ne ću*, *pogrješke* i *početci* upotrebljavaju češće nego što to neki lektori (i ne samo lektori) žele dopustiti.

Naravno, nije riječ samo o lektoriranju Matičinih izdanja i nije riječ o svim Matičinim izdanjima i svim lektorima, ali dostatna su i dva ugledna i čitana Matičina časopisa (o kojima ovdje govorim) pa da se zapitamo: čitamo li loše lektorirane ili jezično dobro cenzurirane tekstove?

Sanda Ham

OSVRTI

RJEČNIK POSUĐENICA IZ TURSKOGA JEZIKA

travnju je 2005. godine u izdanju Mavede iz Rijeke objavljen Rječnik posuđenica iz turskoga jezika Milana Nosića. Knjiga obasiže 692 stranice (na 683 stranice nalaze se rječničke natuknice, a ostale stranice pripadaju opremi knjige). Rječnik sadrži 22 221 natuknicu.

Na početku se donose popisi slova četiriju slovnih sustava: hrvatske i turske latinice (turska latinica standardizirana je na razini turske države i službena je) te latinične transliteracije za arapski i perzijski jezik (no ne navodi se da su to transliteracije koje je razvio sarajevski Orijentalni institut, a kojima se u svojem rječniku turcizama koristio i Abdulah Škaljić (Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku). Načinom se organizacije popisa slova,

koji se, naime, donosi tablično pri čemu je pojedinom hrvatskom slovu pridruženo pojedino slovo u navednim jezicima, sugerira veza: *isto ili različito slovo – isti fonem* u spomenutim sustavima. Dakako da to znači da su neka „polja” u nekim stupcima ostala prazna (četiri su stupca, u svakome su popisi slova pojedinoga jezika). Takva organizacija prikaza slovopisa suprotstavlja slovopisnu i fonološku jezičnu razinu: slova se rješenja povezuju s fonološkima (slovu za hrvatski fonem pridružuje se slovo za fonem u turskome jeziku, ali korisnik ne može očitati transfonemizacijsku vezu između tih dvaju jezika). Nejednak je i pristup transliteraciji iz arapskoga i perzijskoga u turski s jedne strane i turskoga u hrvatski s druge strane: dok se tako npr. za arapske i perzijske foneme /ħ/, /ḥ/ i /h/ u turskome slovopisu navode ekvivalenti /h/, /h/ i /h/ (dakle, isto slovo za sva tri fonema), u hrvatskome se slovopisu navodi ekvivalent samo za arapski, perzijski

i turski /h/, a za arapski i perzijski /h/ i /h/, uz mjesto na kojem u turskome slovopisu stoje opet /h/ i /h/, ne navodi se ništa. Tako organizirana tablica zapravo ne može poslužiti upoznavanju transfonemizacije, već, izgleda, predstavlja transliteraciju arapskoga pisma na četiri latinična slovopisa, dakle, nedostaje još jedan stupac, na početku tablice, sa slovima arapskoga pisma.

Zbog izostanka uvodne / popratne studije u rječniku čitatelju ostaje uskraćena obavijest o načinu nastanka rječnika, korpusu i prikupljanju korpusa koji je poslužio za njegovo sastavljanje, postupcima u ekscerpiranju građe i njezinoj obradi te uporabljenosti literaturi. Zbog toga je, također, samo posredno moguće odrediti naziv „posuđenice iz turskoga jezika”, kojim je djelo naslovljeno, kao i odgovor na važno i zanimljivo pitanje: koji je odredišni sustav u kojem se promatra konac procesa jezičnoga primanja, tj. koji je jezik primatelj.

Kako je naziv „posuđenice iz turskoga jezika” shvaćen u ovome rječniku, pokazuje uvid u rječnički popis koji čine: opći rječnik, onimi, te neleksemske natuknice. U opći su rječnik uvrštene riječi koje su primljene izravno iz turskoga jezika (npr. **būsija** < turski *pusi* (*pusu*), **kaiš** < turski *kayış*), riječi u primanju kojih je posredovao turski jezik (to su, poglavito, riječi iz arapskoga i perzijskoga jezika, npr.: **džin** < turski *cin* < arapski *ġinn*, **bōstan** < turski *bostan* < perzijski *bōsitān*), te riječi turskoga porijekla koje su primljene posredovanjem nekoga drugog jezika (npr.: **kiosk** < francuski *kiosque* < turski *kōşk* < perzijski *kūšk*). Natuknice su i sve izvedenice od primljenica: npr. uz primljenice **čaj**, **čajana** / **čajhana**, **čajdžija**, navode se i izvedenice **čajanka**, **čajevac**, **čajni**, **čajnik**, uz primljenicu **kaiš** izvedenice **kaišac**, **kaišar**, **kaišić**, **kaišni**.

Uz opći je rječnik uvrštena i bogata onomastička građa – antroponimi i topo-

nimi turskoga porijekla s područja svih južnoslavenskih zemalja. Rječnik sadrži i neleksemske natuknice: tvorbene sufikse koji su primljenice iz turskoga, npr.: **-ana**, **-džija**, **-čija**, **-li**, **-lija**, **-luk**, **-dija** pa su tako u rječnik ušle i riječi: **hidroelektrana**, **dvorana**, **pilana**, **tramvajdžija** – uz leksičke se turcizme posuđenicama smatraju i izvedenice s tvorbenim sufiksom turske provenijencije. Leksikografski opis sufikasa jedino je mjesto na kojem se izravno doznaje da autor određuje kao odredišni sustav (tj. jezik primatelj) hrvatski jezik: primjerice, **-džija** – tvorbeni sufiks za tvorbu imenica koje znače vršitelja radnje (zanimanje), dodaje se i na osnove **hrvatskih** (istaknula M. M.) riječi (npr. **bòjdžija**, **bùndžija**, **hvàldžija**, **šaljivdžija**...) Opis se rječničke natuknice sastoji od semantičkih podataka, a za neke promjenjive riječi i od morfoloških: za imenice se navodi oznaka sklonidbe i roda (rod je određivan prema sintaktičkom kriteriju, usp. **paša**, **-ē m.**, **paràjlja**, **-ē m.**); uz određene pridjeve navodi se genitivni nastavak, a uz nesklonjive stoji odgovarajuća napomena. Tijelu leksikografskoga članka pripadaju i frazemi kojima je natuknica jedna od sastavnica.

Dana je i etimologija svakoga pojma, i to ne samo navođenjem ekvivalenata iz turskoga jezika nego i podatcima o eventualnom turskom posredništvu iz drugih jezika: arapskoga, perzijskoga, te u manjoj mjeri i drugih (npr. **hàps** < turski *hapis* < arapski *ħabs* < grčki *haptō*, **kalàfāt** < turski *kalafat* < talijanski *calafato* < arapski *qilāfā*), kao i podatcima o putovima neizravnoga posuđivanja iz turskoga jezika, tj. putem kojega jezika posrednika (npr.: **kiosk** < francuski *kiosque* > turski *kōşk* < perzijski *kūšk*).

U rječniku se navode inačice – prozodijske (npr.: **inàdžija** i **inádžija**; **àrslan** i **àrslān**, **àvlija** i **ávlija**; **čàrapār** i **čaràpār**; **jògunast** i **jogùnast**; **aždàja**, **àždaja** i **àždaja**, **hànuma**, **hanùma**, **hanúma** i **hánuma**)

i fonemske (najčešće se odnose na transformizaciju turskih fonema /h/ i /f/, koje hrvatski štokavski govori u svojim fonološkim sustavima uglavnom ne poznaju: /h/ > /Ø/, /h/ > /v/, /f/ > /v/, npr.: *màhrama* i *màrama*, *hàjdūk* i *àjdūk*, *dùhān* i *dùvān*, *buzdòhān* i *buzdòvān*, te druge fonološke razlike, npr.: *ùhavsiti* – *ùhapsiti*, *bâšta* – *bâšča* – *bâšća*, *žigerica* – *džigerica*, *žëp* – *džëp*, *đëzva* – *džëzva* itd.). O (funkcionalnome) statusu fonoloških inačica ne nalazi se podataka, pa se ne može zaključiti o tome jesu li fonološke inačice zabilježene u hrvatskim štokavskim govorima ili (i) u muslimanskim štokavskim govorima (za koje dijalektološka istraživanja pokazuju da npr. uglavnom imaju fonem /h/, dok ih štokavski govori Hrvata uglavnom nemaju). Fonološke su inačice objašnjene samo na jednome mjestu, a uz drugu riječ stoji uputnica na objašnjenu inačicu. Da autor nije odabrao abecedni kriterij upućivanja, pokazuju sljedeći primjeri: **àps** – v. *hàps*, **dùvān** – v. *dùhān* (nekad se daje uputnica na inačicu koja abecedno slijedi, a nekad na inačicu koja abecedno prethodi). Moguće je zaključiti da su kriteriji za hijerarhiju upućivanja sljedeći:

a) s etimološki udaljenije inačice upućuje se na etimološki bližu („korektnije” transformiziranu) inačicu, npr.:

anùma – v. *hanùma* (izvorni turski korijen te riječi počinje fonemom /h/: *hanım*),

àps – v. *hàps* (< tur. *hapis*),

àjde – v. *hàjde* (< tur. *hayde* (*haydi*)),

àjdūk – v. *hàjdūk* (< tur. *haydut* (*haydud*)),

àlva – v. *hàlva* (tur. dijalekt., *halva* (stand. *helva*))

zèhra – v. *zèra* (< tur. *zerra*)

vasliđan – v. *fesliđan* (< tur. *fesleđen*),

fesliđžan – v. *fesliđan* (< tur. *fesleđen*),

čizma – v. *čizma* (< tur. *çizme*)

bâšta – v. *bâšča* (< tur. *bahçe*),

bâšća – v. *bâšča* (< tur. *bahçe*),

tòbdžija – v. *tòpčija* (< tur. *topçu*),

b) s inačice koja je „korektnije” transformizirana i zbog toga „bliža” izvornoj riječi upućuje se na manje „vjerno” transformiziranu, npr.:

màhrama – v. *màrama* (< tur. *mahrama* (*makrama*)),

buzdòhān – v. *buzdòvān* (< tur. *bozdoan*),

ćebàpčija – v. *ćevàbdžija* (< tur. *kebabçı*)

burèkčija – v. *burègdžija* (iako je tur. *börekçi*);

tufèkčija – v. *tufegdžija* (< tur. *tüfekçi*)

aždàha – v. *aždàja* (< tur. *ejdeha* (*ejderha*))

S inačice se koja je etimološki dosljednija izvornoj riječi upućuje na etimološki manje dosljednu kad se takva „nedosljedna” inačica pojavljuje i u hrvatskoj književnojezičnoj leksičkoj normi / uporabi (u kojoj su zapravo znatno zastupljenije ipak „dosljedne” inačice). Zaključuje se da je tako moguće posredno očitati i autorov stav o problemu prožimanja književnojezičnoga i neknjiževnojezičnoga te o potrebi pronalaženja primjerena pristupa obradi takve jezične građe – ma koliko da je ovaj rječnik (opravdano) isključio bavljenje funkcionalnim raslojavanjem proučavanoga rječničkoga blaga, književnojezično nije moglo ostati potpuno zanemareno.

Posljedak je smjernica na kojima se razvijala hrvatska norma da su neke skupine riječi stranoga porijekla funkcionalno ostale uglavnom u dijalektima, a samo dijelom i u gradskim govorima, a među takvim su skupinama i turcizmi. U hrvatskome su jeziku, za razliku od njemu istočnosusjednih slavenskih jezika, turcizmi ostali u mnogome snažno vezani upravo za dijalekte, a sociolingvistički gledano često su izrazito pokrajinski obilježeni. Ne treba očekivati da će ta osobitost hrvatskoga jezika biti razvid-

na iz ovakva rječnika – vođena kriterijem obuhvatnosti – nju valja posebno proučiti, istražiti zastupljenost turcizama u hrvatsko-me književnom jeziku i to učiniti svakako i na temelju opsežne građe predstavljene u ovome rječniku. Upravo će zbog obilja u

njemu okupljenih riječi (donosi, naime, gotovo trostruko veći popis natuknica od dosad najvećega popisa predstavljenoga u rječniku turcizama A. Škaljića) ovaj rječnik postati nezaobilazan izvor u proučavanju turcizama ne samo u hrvatskome jeziku.

Mihaela Matešić